

SABAHATTİN ALİ'NİN KUYUCAKLI YUSUF ADLI ROMANINDA YAPI VE İŞLEV BAKIMINDAN BETİMLEME / TASVİR EYLEMLERİ

Esra EKİNCİ ÇELİKPAZU*

Tuğba KARAKAYALI**

Geliş Tarihi: 28.12.2016

Kabul Tarihi: 20.02.2017

Öz

İlgili alan yazında işlevleri genellikle biçimsel/geleneksel dil bilgisi anlayışı ile belirlenen dil bilimsel biçimlerden biri de betimleme/tasvir eylemleridir. Ancak bu bakış açısıyla yapılan çalışmalarda tasvir /betimleme eylemlerinin işlevlerinin tam olarak belirlenmediği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf adlı romanındaki tasvir eylemlerini yapıları ve işlevleri bakımından işlevsel dil bilgisi yaklaşımı ile betimlemektir. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Sabahattin Ali'nin diğer eserleri arasından seçkisiz örnekleme ile seçilen eserin incelenmesinde veri analiz tekniklerinden betimsel analiz uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda -A bil-, -(y)I ver-, -A dur-, -A gel-, -(y)İp git-, -A gör-, -A kal-, -A koy- ve -A yaz-yardımcı eylemlerinin esas eyleme alan yazında belirtilen işlevlerinden farklı anlam özellikleri kattığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Birleşik eylem, tasvir eylemleri, işlevsel dil bilgisi, yapı, işlev.

DESCRIPTION/ DEPICTION IN THE NOVEL OF KOYUCAKLI YUSUF WRITTEN BY SABAHATTİN ALİ IN TERMS OF STRUCTURE AND FUNCTION

Abstract

One of the grammatical style which is determined with stylistic/traditional grammar, is the verb (action) of description/depiction. But it is seen that the functions of description/depiction actions is not determined in the studies which are done with this perspective. The aim of this study is to determine description actions with functional grammar approach in terms of structures and functions. In the study, document analysing is used as the method of data acquisition. Descriptive analysis which is one of the data analysis methods , is applied in the study which is chosen with random sampling between works of Sabahattin Ali. In the result of this study, it is seen that verbal auxiliary -A bil-, -(y)I ver-, -A dur-, -A gel-, -(y)İp git-, -A gör-, -A kal-, -A koy- ve -A added different functions to main verb (action) in the body of literature.

Key Words: Compound verb, verbs of description, functional grammar, structure, function

* Yrd. Doç. Dr.; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, esra.ekinci@erdogan.edu.tr

** Öğr. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, tugba.karakayali@erdogan.edu.tr

Giriş

Türkçede genellikle birleşik eylemlerin “bir yardımcı eylemle esas eylemin birleşmesiyle oluşan kurallı birleşik eylemler” kategorisinde ele alınan tasvir (betimleme/deskriptif) eylemleri, zarf-fiil (ulaç/bağfiil) eki almış bir esas eylem ile bu eylemin bildirdiği kılışı veya oluşu betimleyen, bu kılışın veya oluşun gerçekleşmesine çeşitli anlam incelikleri katan bir yardımcı eylemin birleşmesi ile oluşan birleşik eylem olarak tanımlanmaktadır.

Ergin (1998: 387) tasvir eylemlerini, fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller konusunda ele almaktadır. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-fiilleridir. Bu yardımcı eylemlerin esas eylem ile *eylem-zarf-fiil/ulaç/bağfiil+yardımcı eylem* yapısında kurulan eylemler, ilgili alan yazında -A’lı veya -I’lı bir zarf-fiil hâline bilmek, vermek, yazmak, durmak, yatmak, gelmek, gitmek, kalmak, komak vs. yardımcı fiillerini getirerek de yapılan katmerli birleşik eylemleri (Deny, 1921: 441); bir esas fiil ile ona eklenen bir deskriptif fiilden oluşan fiil çeşidi (Gabain, 1988: 18-19); ikincisi, birincisinin anlamını değiştirmek üzere iki fiilin bir araya gelerek oluşturduğu birleşik fiil (Bilgegil, 2009: 268); -e ve -i zarf-fiillerine belli yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılmış birleşik fiil tabanları (Banguoğlu, 2007: 488); -A, -I veya -İp ulaçları ile vermek, bilmek, durmak, kalmak, gelmek eylemlerinin birleşmesinden oluşan ulaçlı birleşik eylemler (Hengirmen, 2007: 266); temel fiil adı verilen asıl fiil kök ya da gövdesinden ve temel fiile bir renk, bir görünüş kazandıran, temel fiilleri türlü anlamlar bakımından tasvir eden tasvir fiillerinden oluşan birleşik fiiller (Ediskun, 2010: 228); zarf fiil kuruluşunda olan esas fiilin anlamını tasvir eden ve ona yeni bir anlam özelliği katan yardımcı fiillerin eklenmesi yoluyla oluşan birleşik fiil (Korkmaz, 2007: 811) olarak nitelendirilmişlerdir.

Karahan (2015: 77), bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller adı altında değerlendirdiği bu yapıdaki eylemleri “zarf-fiil eki taşıyan bir fiil ile tasvir fiilinin birleşmesinden meydana gelmiş fiiller” olarak tanımlamaktadır. Börekçi (2009: 167), tasvir eylemlerini “iki fiilin bağ-fiil yardımıyla birleşmesi sonucu oluşmuş birleşik fiiller” olarak tanımlamaktadır. Bu tür birleşik eylemlerde yardımcı eylem, asıl eyleme hem özel bir anlam katmakta hem de asıl eylemi anlam bakımından betimlemekte ve nitelemektedir.

İlgili alan yazına bakıldığında “tasvir eylemi” kavramının eylem birleşimindeki hangi eylemi karşıladığı konusunda bir karmaşanın olduğu görülmektedir. Tasvir eyleminin esas eylem ile yardımcı eylemin birleşiminden oluşan yeni kavram işaretini mi yoksa esas eylem ile birleşen yardımcı eylemi mi karşıladığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar (Bilgegil, 2009; Boz, 2012; Deny, 1921; Demir, 2006; Eker, 2009; Gedizli, 2013; Karaağaç, 2009; Karahan, 2015; Kirişçiöğlü, 1994; Korkmaz, 2007; Vural ve Böler, 2012) birleşik yapının tamamını tasvir eylemi olarak değerlendirirken bazı araştırmacılar (Akar, 2009; Banguoğlu, 2007; Ediskun, 2010; Gabain, 1988; Hacıeminoğlu, 2016; Merhan, 2012; Özmen, 2013) ise yardımcı

eylemi tasvir eylemi olarak adlandırmaktadır. Ancak tasvir eylemleri ile ilgili olarak yapılan açıklamalarda genellikle kendi anlamını kaybederek zarf-fiil ekini almış esas eylemin oluşunu ya da kılınışını çeşitli anlam özellikleri bakımlardan tasvir eden yardımcı eylemler üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde “tasvir eylemi” kavramının birleşik eylem yapısındaki yardımcı eylemi karşılaması gerektiği düşünülmektedir. Tan (2005: 34) da çalışmasında bu konuya dikkat çekerek tasvir eyleminin, zarf-fiil ekini almış esas eylemden sonra gelen yardımcı eylemin adı olduğunu belirtmektedir.

Eylem-zarf-fiil/ulaç/bağfiil+yardımcı eylem biçimindeki birleşik eylem yapısında bil-, ver-, gel-, gör-, kal-, dur-, yaz-, koy- yardımcı eylemlerinin anlamları ile değil sadece yardımcı eylem fonksiyonu ile çekim unsuru olarak kullanılmaları (Ergin, 1998: 388); geriye doğru bir işlev görerek eylemden yeni bir eylem yapma eki yani Türkçedeki isimden isim ya da eylemden eylem türeten diğer yapımlık bağlı birimler ile benzer işlevlere sahip oldukları (Karaağaç, 2009:158); esas eylemin hareketini kılınış özelliği bakımından tamamlama görevi üstlenmiş birer ek gibi kullanılmaları (Akar, 2009: 27) gibi özellikleri üzerinde durulmaktadır. Cumakunova (2007) da zarf-fiil eklerini alan eylemle birleşen yardımcı eylemin kendi sözlüksel anlamını tamamıyla veya kısmen yitirip gramer anlamını üstlendiğini yani esas eylem olan birinci eylemin farklı durumlarını tasvir eden çekim elemanına dönüştüğünü belirtmektedir.

Türkçede birleşik eylem yapmaya yarayan ve genellikle tasvir eylemleri olarak adlandırılan eylemlerin yalnızca bir tek işlevlerinden hareketle ilgili alanda belirli bir sınıflandırmaya dahil edildikleri görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde betimleme/tasvir eylemleri ile ilgili sınıflandırmaya yer verilmeyecek bu eylemlerin eklendikleri esas eyleme kattıkları anlam özellikleri belirtilecektir. Betimleme/tasvir eylemlerini ve alan yazında belirtilen işlevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.Bil- eylemi: Yeterlik/yeterlilik eylemi olarak da adlandırılan bil- yardımcı eylemi esas eylem ile genellikle *eylem-(y)A+bil-* yapısında birleşik eylem oluşturmaktadır. Gabain bil-eylemini yarı yardımcı eylem olarak değerlendirmektedir. Yarı yardımcı fiillerin deskriptif fiillerden farkı manalarını tamamıyla korumalarıdır. Bu yapıda esas fiil -a'lı şekle geçmektedir (1988: 24).

Bil- eylemi, birleşik eylem oluşturduğu esas eylemin olabirliğini ifade etmekte (Deny, 1921); iktidar (Ergin, 1998; Karaağaç, 2009; Karahan, 2015); yeterlik, oluş/kılınışın gerçekleştirilmesinin mümkün olabileceği ya da olasılığı, yapabilme iktidarı/muktedir olma (Banguoğlu, 2007; Börekçi, 2009; Ediskun, 2010; Eker, 2009; Hengirmen, 2007; Korkmaz, 2007; Özmen, 2013; Vural ve Böler, 2012); gücü yeterlik, yetenek, başarma, üstesinden gelme ve ince bir dilek (Boz, 2012; Demir, 2006; Ediskun, 2010; Gencan, 2007) gibi anlam özellikleri katmaktadır.

Börekçi (2009) bazı dil bilgisi kitaplarında fiil+(y)A+bil- yapısındaki birleşik eylemlerin yeterlilik işlevinin yanı sıra olasılık işlevinden de söz edilmesine karşılık olasılık eylemlerini yeterlilik eylemlerinden ayırmak gerektiğini çünkü yeterliliğin olumsuz olarak adlandırılan yapılarla birlikte de olasılık eylemlerinin kullanıldığını vurgulamaktadır. Börekçi (2009: 169), bil-eyleminin olasılık işlevi ile kullanıldığı “eylem-(y)A+ bil-” yapısını *olasılık eylemi* olarak adlandırmaktadır. Bil- yardımcı eyleminin belirtilen işlevlerinin yanı sıra izin, istek ve rica (Boz, 2012; Demir, 2006) gibi işlevlerinin de olduğu belirtilmektedir. Akar (2009: 28) tasvir eylemlerinin tümceye kattığı anlamların eylemlerin kılınış ve görünüş özellikleri ile de yakından ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Sözü söyleyenin/metni üretenin öznel bakış açısı ile eylemin başlangıç, süre ya da bitiş sınırlı olma özelliğinin yardımcı eylemlerin kattığı anlam özelliklerini etkilediği söylenebilir.

Bil- yardımcı eylemi esas eylem ile ya *eylem-A+(u-)mA-* ya da *eylem-mA-A+bil-* ve *eylem-A+(u-)mA-(y)A+bil-* biçiminde üç farklı olumsuz birleşik eylem yapısı sergilemektedir. “*eylem-A+(u-)mA-*” biçiminde olan ve “yeterlik fiilinin olumsuz” olarak adlandırılan yapıda bil-yardımcı eylemi olumsuzluk eki almamakta, Eski Türkçede yeterli olmak, muktedir olmak anlamında kullanılan u- eyleminin olumsuzluk ekini almış biçimi kullanılmaktadır. Denny (1921) bugünkü olumsuz yeterlilik fiili ekinin aslının olumsuz yeterlilik yardımcı fiili olduğunu ve bu fiillerin de u- “kadir olmak” ve uma- “kadir olmamak” fiilleri olduğunu belirtmektedir. Banguoğlu (2007: 489) da yeterlik fiilinin olumsuzunda Eski Türkçede *u-mak = yeterli olmak* fiilinin olumsuz görünüşü u-ma-mak’tan kök seslinin düşmesiyle kalan *-ma-mak* ekini kullandığımızı ifade etmektedir. “*u- fiili ünlüden ibaret bir yardımcı fiil olduğundan esas fiilin yine bir ünlüden ibaret olan -A zarf-fiil biçimi ile yan yana gelince kaynaşmaya uğrayarak erimiş ve kaybolmuştur. Birleşik fiil içindeki u- yardımcı fiili şekilce eriyip kaybolduğu hâlde işlevi canlılığını devam ettirmektedir.* (Korkmaz, 2007: 815).

eylem-mA-(y)A+bil- biçimindeki olumsuz yapıda esas eylem olumsuzluk ekini almaktadır. Esas eylemin olumsuz olduğu bu biçim kişinin yetersizliğini değil, yapmamaya yeterliliğini (Banguoğlu, 2007); bir oluş ve kılışı yapmama, gerçekleştirilmeme yeterliliğini ve yapmama imkân ve ihtimalini (Korkmaz, 2007) göstermektedir. Bil- yardımcı eyleminin esas eylem ile *eylem-A+(u-)mA-(y)A+bil-* yapısında kurduğu olumsuz biçime alan yazında pek değinilmemiştir. Börekçi (2009), bu durumda *gel-e+Ø-me-(y)e+bil-ir+im* örneği ile yetersizlik olasılığı, Kara (2011) ise kılammama ihtimali anlamının katıldığını belirtmektedir.

Aydeniz (1995: 15-33), çalışmasında tasvir eylemlerinin alan yazında belirtilen işlevlerinden farklı olarak bil- eyleminin olumlu esas eylem ile kurduğu birleşik yapıda genel olarak *iktidar olma* anlamını korumakla birlikte *iktidarla birlikte imkân, fırsat, yadrgama, şaşma, hayret, iktidarla birlikte istek, rica, izin, tavsiye, alternatif, takdir; ihtimal, ihtimalle birlikte izin,*

alternatif, uyarı gibi anlamlar kattığını belirtmektedir. Bil- eyleminin *eylem-A+(u-)mA-* biçiminde kurduğu olumsuz yapıda ise *iktidar, iktidarla birlikte muvaffak olma, duygulara hakimiyet, imkân, fırsat, iktidarla birlikte şaşırma, yadırgama, iktidarla birlikte beceri, dirayet, istek, izin, yasak, reddiye, teşvik, itiraz, serzeniş, cesaret, tavsiye, ihtimal* gibi işlevlerini sıralamaktadır. Bil- eylemi olumsuzluk eki almış esas eylemle kurduğu *eylem-mA-(y)A+bil-* biçimindeki yapıda ise daha çok *iktidar, isteğe bağlı iktidar, iktidarla birlikte tavsiye, teşvik, tercih, şarta bağlı iktidar, dirayet, muvaffak olmak, imkân, fırsat, şaşma, takdir ve ihtimal* işlevlerinde kullanılmaktadır.

Kara (2011), bil- yardımcı eyleminin Türkiye Türkçesindeki işlevlerini incelediği çalışmada eylemin olumlu yapıda yeterlik, yetenek, ihtimal, rica, izin, tavsiye işlevleri ile kullanıldığını; u- eyleminin olumsuzluk ekiyle birleştiği ve esas eylemin aldığı zarf-fiil ekiyle kaynaşarak görünmediği *eylem-A+(u-)mA-* biçimindeki olumsuz yapıda ise yeterliğin, yetmezlik işlevine dönüştüğünü belirtmektedir. Olumsuz yapıda bil- eyleminin kılamama ihtimali, kılmama ihtimali, yasak, zıtlığa hazırlık ve inanamama/hayret/iltifat gibi işlevlerde bulunabileceğini ifade etmektedir.

2.Ver- eylemi: Genellikle tezlik eylemi olarak adlandırılan ver- yardımcı eylemi esas eylem ile *eylem-(y)I+ver-* yapısında birleşik eylem oluşturmaktadır. Tezlik eylemi bir işin çabuk ve kolay yapıldığını belirterek (Hengirmen, 2007) tezlik, hemenlik, kolaylık, çabukluk, birden birelik, beklenmezlik (Banguoğlu, 2007; Boz, 2012; Börekçi, 2009; Ergin, 1998; Eker, 2009; Karaağaç, 2009; Karahan, 2015; Korkmaz, 2007; Özmen, 2013) anlamları katmaktadır. Deny' e göre yardımcı eylem, “çabuk, tereddütsüz, düşünmeden yapmak” (1921: 442) anlamı katar. Gabain (1988: 22) ver- eyleminin deskriptif fiil olarak “başka biri için yapmak” ve “çabuk yapmak” anlamlarına geldiğini belirtmektedir. Gencan (2007: 361) bu yapıda ver- eyleminin kendi anlamından tamamen uzaklaşarak birleşik gövdeye tezlik, çabukluk, apansızlık, önemsizlik, gelişigüzellik ve savsama anlamları kattığını, ikinci tekil şahıs emir kipinde ise dileyiş anlamı sezildiğini ifade etmektedir. Börekçi (2009: 167) ayrıca “ver-“ yardımcı eyleminin bazı kullanımlarda “*Görmezden geliverseydin daha iyi olmaz mıydı?*” tümcesinde olduğu gibi asıl eyleme tezlik anlamından çok önemsizlik anlamı kattığını ifade etmektedir.

Ver- yardımcı eylemi, esas eylem ile *eylem-mA-(y)I+ver-* veya *eylem-(y)I+ver-mA-* biçiminde iki ayrı olumsuz yapı kurmaktadır. Gencan (2007: 362) tezlik eyleminde olumsuzluk bakımından esas eylem ile yardımcı eylemin olumsuzluk ekini alma durumlarına göre anlam ayırtısı olduğunu belirtmekte, yardımcı eylemin olumsuzluk ekini aldığı biçimde tezlik anlamının açık olduğunu, esas eylemin olumsuzluk ekini aldığı biçimde ise önemsizlik, önem vermeme anlamı olduğunu vurgulamaktadır. Banguoğlu'na göre ise “Yardımcı fiilin olumsuzluk ekini aldığı biçimde birleşik fiildeki ivedilik anlamını olumsuz kıldığı, zarffiilin olumsuzluk ekini aldığı biçimde ise kılışın beklenmedik bir olumsuzluğu anlattığı görülür.” (2007: 491).

Börekçi (2009) de kılmama/olmama eki olan -mA ekinin tezlik eyleminde esas eyleme veya yardımcı eyleme eklenmesinin işlev açısından önemli bir ayrımı belirttiğini vurgulamaktadır. Kılmama /olmama ekinin ver- yardımcı eylemine eklendiği biçimde tezliğin olumsuzluğu söz konusu iken asıl eyleme eklendiği biçimde olumsuz eylemin tezliği ortaya çıkmaktadır. Börekçi (2009: 168) kılınmamış veya olmamış bir eylemin tezliğinden söz edilemeyeceğini belirterek bu yapıları işlevlerinden hareketle vazgeçme/önemsememe/görmezden gelme fiili olarak adlandırmaktadır. Şahin (2002: 103), çalışmasında -Ip ulaçlı yapılarda yardımcı eylem görevi üstlenen eylemlerin kimi zaman tasvir eylemi gibi gerçek anlamlarından biraz sıyrılarak çoğunlukla süreklilik bazen de umursamazlık/önemsemezlik fonksiyonuyla tezlik görevinde kullanıldıklarını ifade etmektedir. Örneğin, -Ip ulaçlı yapılarda geç- eylemi tezlik eylemi olarak kullanılabilindiğini, *gülüp geç-*, *söyleyip geç-* gibi örneklerde tasvir eylemi olarak değerlendirilmeyen geç eyleminin yapıya önemsemezlik ve çabukluk, *gülüp git-* örneğinde ise git eyleminin tezlik anlamı kattığını belirtmektedir.

3.Dur-, gel-, git-, gör-, kal-, koy- eylemleri: Süremlî/sürek/sürerlik/süreklilik/ eylemleri olarak adlandırılan dur-, gel-, git-, gör-, kal- ve koy- eylemleri esas eylem ile *eylem-A+dur-*, *eylem-İp dur-*, *eylem-r/-Ar/-İr+dur*, *eylem-A+gel-*, *eylem-A/-İp git-*, *eylem-A+gör-*, *eylem-A+kal-*, *eylem-İp kal-*, *eylem-A/I+koy-* yapılarında birleşik eylem oluşturmaktadır. Süreklilik eylemleri “eylemin devam ve sürerliliğini göstermek için bir şeyin arasız, kararlı ve sürekli bir biçimde yapıldığını bildirmeye yardımcı olan eylemlerdir” (Deny, 1921: 444).

Dur- yardımcı eylemi, hareketli kılışı (Banguoğlu, 2007); denemeyi (Ergin, 1998; Karaağaç, 2009) eylemin birleşik eylemin içinde bulunduğu zaman kesiminde sürmekte olduğunu veya yapılmakta ya da yapılacak bir eylem yanında başka bir eylemin de sürdüğünü (Korkmaz, 2007); daha kısa süreli bir zaman dilimini kapsayan süreklilik kavramını (Börekçi, 2009); oluş veya kılışın bir an içinde oluşunu veya sürüşünü, emir olarak kullanıldığı zaman oluşun kesinliğini (Eker, 2009) ifade eder. Gabain (1988) esas fiilin daha çok -p’li şekilde bulunduğu dur- eyleminin fiil birleşmesinde bir oluş veya kılışın veya bir durumun bir an için oluşunu veya sürüşünü gösterdiğini belirtmektedir.

Gel- yardımcı eylemi, alışkanlık edilen eylemlerle devam ve sürerliliği (Deny, 1921); oluş veya kılışın eski bir zamanda başlayıp sürmekte olduğunu (Banguoğlu, 2007); esas eylemdeki oluş ve kılışın alışkanlık hâlinde sürmekte bulunduğunu (Korkmaz, 2007); uzun süreli bir zaman dilimini kapsayan süreklilik kavramını (Börekçi, 2009) gösterir. Ayrıca gel- yardımcı eylemi beklenmezlik ve çabukluk (Karaağaç, 2009), kullanıldığı eylemin durumuna ve cümle bağlamına göre süreklilik ve birdenbirelik (Özmen, 2013) bildirir.

Gabain, gel- deskriptif fiilinin çok defa sürekli ve alışılmış bir faaliyeti içerdiğini ifade etmektedir. Beklenmeyen veya şartıtcı bir oluş manasına geldiğini belirttiği 1(a) ve 1(b) tümce örneklerinde ise daha çok yardımcı eylemi +iver- eylemi olarak çevirdiğini göstermektedir.

1(a) *Uyan-ı geldim.* (uyanıverdim)

1(b) *Gözi kan tol-a geldi.* (gözü kanlanıverdi) (1988: 20)

Kal- yardımcı eylemi, oluş ve kılışın sürekliliğini (Gabain, 1988; Eker, 2009) veya oluşun hareketsiz olarak sürmekte olduğunu (Banguoğlu, 2007; Korkmaz, 2007), beklenmezlik ve çabukluğu (Karaağaç, 2009) gösterir.

Gör- yardımcı eylemi ise “belirli bazı fiillerle birlikte kullanılır ve sürekli bir çaba, istek ve rica bildirir (Korkmaz, 2007: 829). Korkmaz, ayrıca gör- yardımcı eyleminin kılmama/olmama ekini almış esas eylemle kurduğu birleşik yapının daha çok kullanıldığını ve bu yapıda umulmadık, beklenmedik ve hoş olmayan bir durumu anlattığını belirtmektedir (2007: 830). Banguoğlu (2007), gör- eylemi ile yapılan süreklilik eylemlerinin de dur- eylemi ile yapılanlar gibi hareket anlamı taşıdığını ve kayıtsız ve tereddüt etmeden sürmek anlam inceliği kattığını ifade etmektedir. Gör- yardımcı eylemi ayrıca “beklenmedik durumlarda rast gele eylemleri” (Deny, 1921: 446) bildirir. “denemek, ... için çalışmak” (Eker, 2009: 412) anlamını kazandırır.

Koy- eylemi sürekli kullanılan bir yardımcı eylem olmamakla birlikte “kılışın aldığı durumun uzun süre devam ettiğini” (Gabain, 1988: 20; Eker, 2009: 412) gösterir. Gencan (2007), al- esas eylemi ile kurduğu alıkoy- eyleminin yapı ve anlam bakımından sürerlik eylemi olduğunu belirtmektedir. Korkmaz (2007) ise koy- tasvir eyleminin varlığını ancak alakoy-, alıkoy- eyleminde devam ettirdiğini ve süreklilik işlevinin köreldiğini ifade etmektedir.

Git- eylemi genellikle “*eylem-İp git-*” şeklinde kullanılan bir yardımcı eylemdir. Esas eyleme süreklilik ve devamlılık anlam özelliği (Boz, 2012; Börekçi, 2009; Deny, 1921; Karahan, 2015) katmaktadır.

Gabain (1988: 21), git- yardımcı eyleminin deskriptif bir eylem olarak “*ata bin-ip git-*”, “*gemiye bin-ip git-*” tümcelerinde olduğu gibi uzaklaşan bir hareketi gösterdiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde Korkmaz (2007: 832) da, git- yardımcı eylemi ile kurulan ve esas eylemdeki oluş ve kılışın uzaklaştığını gösteren birleşikleri “uzaklaşma fiilleri” olarak adlandırmakta ve uzaklaşma yanında bir süreklilik işlevinin varlığını da belirtmek gerektiğini vurgulamaktadır.

4.Yaz- eylemi: Yaz- yardımcı eylemi esas eylem ile *eylem-A+yaz-* biçiminde birleşik eylem kurmakta ve eylemin bildirdiği oluşun veya kılışın olmaya/kılmaya yaklaştığı, az kalsın gerçekleşeceği anlamını katmaktadır (Boz, 2012; Demir, 2006; Ergin, 1998; Eker, 2009; Karaağaç, 2009; Karahan, 2015; Korkmaz, 2007; Özmen, 2013; Vural ve Böler, 2012). Gabain (1988: 23) “yanılmak, isabet etmemek” esas eylemi olarak Türkiye Türkçesinde artık kullanılmayan yaz- deskriptif eyleminin bir oluş veya kılışın olmaya yaklaştığını gösterdiğini

belirtmektedir. Yaz- eylemi sözlük anlamından ayrılarak birleştiği gövdeye “yakınlık” anlamı katmaktadır (Gencan, 2007: 366).

Börekçi (2009:170) yaklaşma eyleminin eylem-(y)A+yaz- yapısıyla oluşturulduğunu, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde yaklaşma kavramının genellikle zarflarla veya deyimleşmiş fiillerle ifade edildiğini ancak yaz- tasvir eylemi ile de yaklaşma kavramının belirtildiğini ifade etmektedir. Deny de bu biçimdeki ifade tarzının yerine genellikle “az kaldı biçimindeki kişisiz deyim kullanıldığını” (1921: 444) belirtmiştir.

Alan yazın incelendiğinde tasvir eylemi ya da yeterlik, tezlik, sürerlik ve yaklaşma eylemleri olarak adlandırılan birleşik yapılarda esas eyleme eklenen bil- ver-, dur-, gel-, git-, gör-, kal-, koy-, yaz- yardımcı eylemlerinin genellikle ait oldukları dizgeden ayrı biçimde yalnızca esas eyleme kattığı anlam özellikleri üzerinde durulduğu görülmektedir. Türkçenin hem kavram işaretlerken hem de kavramlar arasında ilişki kurarken her düzeyde eklemeliliği tercih eden bir dil olma özelliğinden yola çıkılarak genellikle “tasvirî (deskriptif/betimleyici) fiil” olarak adlandırılan yardımcı eylemler, aslında “eyleyenleri ve tümleyenleri ile birlikte eyleme eklenen anlamlı ve görevli dil birimleri” olarak tanımlanabilir. Bu tanımda anlamlı ve görevli dil birimleri olarak yardımcı eylemlerin işlevleri önem kazanmaktadır.

Birey gerçek dünyayı/nesnelere dünyasını kurmaca dünyaya/dilin dünyasına aktarırken toplumsal olan dilin kendisine sunmuş olduğu göstergelerden yararlanarak seçme ve birleştirme eylemini gerçekleştirerek kendisine ait olan/bireysel sözü oluşturur. Söz oluşturma edimindeki her seçim amaçlıdır. “İşlev kavramı, bildirişim işlevine yönelik amaçlılığı ifade eder. Dolayısıyla her yapı bir işlev taşır ve her anlam işlev bir biçimle iletilir. Dil sadece bir biçim değil, işlevsel bir biçimdir.” (Börekçi, 2015: 364). Biçimsel dil bilgisinin kategorik yaklaşımla biçimbirimleri ait oldukları dizgeden bağımsız olarak ele alıp değerlendirmesine karşılık işlevlerinin de hesaba katılması gerekmektedir. Dil dizgesi içindeki bütün dilsel biçimleri, diğer dilsel biçimler ile kurdukları bağıntılar/işlikiler çerçevesinde ele alıp inceleyen dil bilimi kuramı işlevselcilerdir.

Andre Marninet’ nin kurucusu olduğu ve gerçekçi bir dil bilimsel çözümleme yöntemi olan işlevselcilik anlayışı, dil dizgesi içindeki öğeleri ve bu öğeler arasındaki bağıntıları bildirişimdeki işlevleri açısından incelemekte, dilin bildirişim işlevine ağırlık vererek konuşucunun sözcelerde gerçekleştirdiği değişik seçmelerin görünürdeki özelliklerini bulmaya çalışmaktadır (Rifat, 1990: 51).

İmer vd. (2011: 162) tarafından “bir sözcenin kullanılma amacını, söylem ya da metindeki dil birimlerinin görevlerini ve gördükleri işi, bildirişimdeki işlevlerini göz önünde bulundurarak dilsel betimlemeyi bu kavramlar çerçevesinde yapmayı amaçlayan yapısal dil bilim yöntemi” olarak tanımlanan işlevsel yaklaşım dil kullanımlarındaki bu amaçlılığa paralel olarak “bireylerin dilsel anlatımlar kullanarak deneyimlerini, fikirlerini, düşüncelerini ve benzeri

olguları nasıl ilettiklerini daha doğrusu dil aracılığıyla nasıl iletişim kurduklarını açıklayabilmek için dil kullanımlarının altındaki dilsel yetiler” (Schaaik, 2001: 58) ile ilgilenmektedir. İşlevsel dil bilimi söylem içerisindeki anlamlı ve görevli dil birimlerini ait oldukları bağlamdan bağımsız olarak ele almaz. Her birimi diğer birimlerle kurduğu ilişkiler düzleminde değerlendirir. Çünkü “anlamlı birimlerin gösterileninde, dilsel bağlam ve dil dışı durum büyük rol oynar” (Clairis, 2003: 21)

İlgili alan yazında genellikle benzer tümce örneklerinden hareketle açıklanmaya çalışılan betimleme/tasvir eylemleri biçimsel/geleneksel dil bilgisi anlayışı ile oluşturdukları ulamlar/kategoriler açısından değerlendirilmiş ve sınırlı işlevleri üzerinde durulmuştur. İletinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve aktarılabilmesi için söz diziminde ulamların değil işlevlerin incelenmesi gerekliliğinden hareketle, eyleyenleri ve tümleyenlerini yöneten esas eyleme eklenerek ait oldukları bağlama çeşitli anlam özellikleri katan bu dilsel birimlerin farklı işlevlerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Sabahattin Ali'nin bireysel sözünü yansıtan eserlerinden biri olan Kuyucaklı Yusuf adlı romanındaki betimleme/tasvir eylemlerinin işlevlerini işlevsel yaklaşım ile tespit etmektir.

Yöntem

Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf adlı romanındaki betimleme/tasvir eylemlerini yapıları ve işlevleri bakımından betimlemeyi amaçlayan bu çalışma nitel bir çalışmadır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. İncelenen eser, doküman türlerinden “popüler kültür evrakları” türündedir. Popüler kültür evrakları, “popüler medya, TV, film, radyo, gazeteler, edebî çalışmalar, fotoğraf, çizgi film ve son yılların gözdesi olan internette kurumsal veri kaynağı” (Merriam, 2013: 135) olarak kabul edilmektedir. İncelenen eser, Sabahattin Ali'nin diğer eserleri arasından seçkisiz örnekleme ile seçilmiştir.

Çalışmada “elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmak” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256) amaçlandığından betimsel analiz kullanılmıştır. İncelenen dokümanda betimleme/tasvir eylemlerinin işlevleri belirlenirken alan yazında yapılan sınıflandırma göz önünde bulundurulmuş ancak tespit edilen işlevler bu sınıflandırmaya göre gruplandırılmamıştır. Öncelikle betimleme/tasvir eylemlerinin kullanıldığı bütün tümceler belirlenmiştir. Tümceler, kullanılan betimleme/tasvir eylemlerinin yapılarına ve ait oldukları bağlamdan hareketle tespit edilen işlevlerine göre kodlanmıştır. Aynı işlevde kullanılan betimleme/tasvir eylemleri bir araya getirilerek gruplandırılmış ve bu eylemlerin eserde tespit edilmiş yapıları ve adlandırılan işlevleri tanıtılarak doğrudan alıntı şeklinde çeşitli tümce örnekleri sunulmuştur. Elde edilen bulgular incelenen eserle sınırlı tutulmuş, genelleme yapılmamıştır. Betimleme/tasvir eylemlerinin kullanıldığı tümceler belirlenmesi, betimleme/tasvir eylemlerinin

kullanıldığı işlevlerin adlandırılması ve bu eylemlerin yapılarına ve işlevlerine göre gruplandırılması her iki araştırmacı tarafından aynı zamanda gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Dilin özellikle söz boyutunda biçim-değer ilişkisi işlevin tespit edilmesinde bağıntının dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır (Börekçi, 2015: 366). İlgili alan yazında tasvir fiilleri olarak adlandırılan “bil-, ver-, dur-, , gel-, git, -gör-, kal-, koy-,yaz-” eylemlerinin yer aldıkları bağıntılardan hareketle eyleyen, tümleyen ve tamlayanlarıyla beraber eyleme kattığı anlam özellikleri asıl eylemin oluş ya da kılış eylemi olmasına, eyleyenleri ile kurduğu ilişkiye/çatısına ve sözü söyleyenin/metni üretenin bakış açısına göre değişiklik göstermektedir. İncelenen eserde betimleme/tasvir eylemleri, işlevleri tespit edilirken yalnızca tek başına birleşik eylem oluşturduğu asıl eylem ile değil ait oldukları bağlam içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre tespit edilen işlevler şu şekildedir:

1. “Bil-” yardımcı eylemi ile kurulan birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

1.1. Eylem-A+bil- yapısındaki birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

İncelenen eserde eylem-A+bil- yapısındaki birleşik eylemin kullanıldığı tümce sayısı 69’dur. Bu yapıdaki tümcelerde en çok kullanılan işlev yeterlik (%41) tir. Tespit edilen diğer işlevler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Eylem-A+bil- yapısındaki birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

İşlev adı	Yüzde
Yeterlik	41
Kılma/kılınma ihtimali	18
Kılma/kılınma imkânı	14
Gücü yetme	10
Olma ihtimali	10
Gücü yetme ile birlikte ihtimal	1
Yeterlikle beraber yakıştırma	1
Olma yeterliği	1
Önemsememe	1

Gücü yetme

Birinci eyleyenin yani öznenin sözü edilen eylemi gerçekleştirmeye gücünün yettiği anlamını katmaktadır. İncelenen eserden hareketle “bil-“ yardımcı eyleminin gücü yetme anlamını kattığı eylemlerin genellikle geçişli/geçişsiz kılış eylemleri olduğunu söylemek mümkündür.

1(a) *"Ayakta nasıl durabildiğine hayret ediyorum."* s. 16

1(b) *Hayatının iç ve dış şeklini bundan sonra tesadüfler, icaplar tanzim edecekti. Belki bundan evvel de böyle idi; fakat o içinde: "İstedğim gün hayatımı değiştirebilirim!" diye bir kanaat beslemiş ve bu ona cesaret ve emniyet vermişti.* s. 169

Gücü yetme ile birlikte ihtimal

Bu işlevde gücü yetme anlamı eylemin birinci eyleyeni ile ihtimal anlamı ise sözü söyleyen ile ilgilidir.

1(a) *Zaten biraz yaramaz olan Muazzez, Yusuf olmasa evin altını üstüne getirebilirdi.* s.29

Yeterlik

Yeterliğin alan yazında bil- yardımcı eyleminin en çok kullanılan işlevlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. İncelenen eserde de yeterlik işlevinin, bil- eyleminin olumlu biçimiyle kullanıldığı tümcelerde asıl eyleme en çok kattığı anlam özelliklerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Bu işlevde birinci eyleyenin sözü edilen eylemi gerçekleştirmek için gerekli olan yeterliğe sahip olduğu anlamı görülmektedir.

1(a) *Salâhattin Bey otuz yaşına kadar gençliğinin ve içindeki sönmez görünen enerjinin yardımı ile hürriyetini ve benliğini koruyabildi.* s. 18

1(b) *Şahinde bir bakkala kız vermediğine seviniyordu, Yusuf hem bir yükten kurtulmuş gibi kendisini serbest sanıyor, hem de, derinden derine üzüliyordu. Muazzez ise, artık gönlündekileri açığa vurabileceğini düşünerek memnundu.* s. 111

Olma Yeterliği

Bil- yardımcı eyleminin oluş eylemleri ile kurduğu birleşik eylem biçiminde yeterlik işlevi, olma yeterliği olarak adlandırılmıştır. Sözü söyleyene göre adlandırılan bu işlevde asıl eylemin olma yeterliğinden bahsedilmektedir.

1(a) *Burada, önlerinde ağaçsız bir saha bulunduğu için, bakışları hiçbir şeye takılmadan ufka kadar uzanabiliyordu.* s. 135

Yeterlikle Beraber Yakıştırma

Hem birinci eyleyene hem de sözü söyleyene göre adlandırılan bu işlevde yeterlik, eylemin birinci eyleyeniyle kurduğu ilişkiye göre kazandığı, yakıştırma ise sözü söyleyenin/metni üretenin bakış açısına göre ortaya çıkan anlam özelliğidir. 1(a) tümcesinde hem bir kadının ince düşünme yeterliği hem de sözü söyleyenin eylemi ancak bir kadına yakıştırdığı anlam özelliği görülmektedir.

1(a) **Muazzez hemen onun sözünü kesti ve ancak bir kadının düşünebileceği kadar ince düşünerek:** "Deli misin sen Yusuf!" dedi. "Hükümetten çıkarsın da ne iş yaparsın? Tutacağın iş sanki seni hiç benden ayırmayacak mı? Bu karışık zamanda insan bulunduğu yeri bırakır mı? Babamdan bir şey kalmadı ki, onunla geçinelim. Sen bu vazifende kalırsan zeytinlikle tarlanın işlerine de bakarsın, biraz halimize yardımcı olur." s. 181

Kılma/kılınma ihtimali

İhtimal işlevi bil- yardımcı eyleminin asıl eylem ile kurduğu olumlu biçimde en çok karşılaşılan anlam özelliklerinden biridir. Genellikle kılış bildiren eylemlere katılan bu anlam özelliği eylemin çatısına göre kılma/kılınma ihtimali olarak adlandırılmıştır. 1 (a) ve 1(b) tümcelerinde bil- yardımcı eyleminin sev- ve bul- etken eylemleri ile kurduğu birleşik eylemlerde kılma ihtimali, 2(a) ve 2(b) tümcelerinde ise kurtarıl- ve okun- edilgen eylemleri ile kurduğu birleşik eylemlerde ise kılınma ihtimali işlevi bulunmaktadır.

1(a) *Zaten Yusuf, senelerden beri hiç kimseye karşı kalbinde muhabbet beslemiyor ve bir insanı sevebilmesi için ona hayran olması lazım geldiğini anlıyordu.* s. 88

1(b) *Başını koymak için fidanların kökündeki çakılları attı ve biraz nemli, serin kum bulabilmek için orayı eşeledi.* s. 121

2(a) *Belki ona bu kadar sükûnet veren, henüz her şeyin kaybolmadığına, henüz birçok şeylerin kurtarılabilceğine olan inancı idi.* s. 204

2(b) *Ara sıra, akşamları, böyle kâh bir riyaziye kâh bir tarih kitabını eline alır, belki elli defa okuduğu yerleri bir daha gözden geçirirdi. Dünyada mektep kitabından başka bir şey okunabileceğini bilmiyordu.* s. 79

Olma İhtimali

Bil- yardımcı eyleminin oluş eylemleri ile kurduğu olumlu biçimde ortaya çıkan bu anlam özelliği olma ihtimali olarak adlandırılmıştır. Bu işlev, birinci eyleyenin sözü edilen eylemin işaret ettiği durumda olma ihtimalini gösterir.

1(a) *Sonra bu meselede pek fazla ısrarı da lüzumlu bulmadı. Bir kaymakam, bazen zengin bir eşraf kızından daha çok işe yarayabilirdi.* s. 62

Önemsememe

İncelenen eserde yalnızca bir örneği görülen önemsememe işlevi, bil- yardımcı eyleminin birinci eyleyene ve/veya sözü söyleyene göre tümceye kattığı anlam özelliğidir. 1(a) tümcesinde önemsememe işlevi -mA-sA da ...(y)A bil-" yapısı/ deyimini ile aktarılmıştır.

1(a) *Hayatının bütün hatıraları lüzumsuz ve manasızdı. Ömrünün her vakası olmasa da olabilir, hayatına her giren insan girmese de olabilirdi.* s.115

Kılma/Kılınma İmkânı

Kılma/kılınma imkânı bil- yardımcı eyleminin kılış eylemleri ile kurduğu olumlu biçimde tümceye kattığı anlam özelliğidir. Eylemin çatısına göre adlandırılan bu işlev, birinci eyleyenin kılma imkânı ikinci eyleyenin ise kılınma imkânı olarak ortaya çıkar. 2(b) ve 2(c) tümcelerinde görüldüğü üzere sözü söyleyen, eylemin gerçekleştirilme imkânını “ancak” biçim birimi ile sınırlandırmakta ve kuvvetlendirmektedir.

1(a) *Muazzez, Yusuf'u fazla üzmemek için kendine hâkim olmaya çalışıyor ve şimdi birçok huylarını babasına benzetmeye başladığı kocasına daha çok sarılıyordu. Gündüzleri o ve annesi evde yokken biraz içini boşaltabiliyor, babasının, bir bohça içinde yüke kaldırılan elbiselerini ortaya çıkararak onları kokuyor ve gözyaşlarıyla ıslatıyordu.* s. 170

2(a) *Top, şehrin her yerinden görülebildiği için, bilhassa çocuklar, meydanlara toplanarak topçunun hareketlerini uzaktan keskin gözlerle takip ederlerdi.* s. 34

2(b) *Ne de olsa, gelecek olan bu evin erkeği idi ve Şahinde'de onu sokakta bırakacak kadar cesaret yoktu. Sonra, merakının ancak Salâhattin Bey tarafından giderilebileceğine, onun her şeyi anlatacağına dair içinde bir kanaat belirliyordu.* s. 140

2(c) *"Nereye gidelim?" dedi. Muazzez ancak duyulabilir bir sesle: "Nereye istersen götür Yusuf... Gidelim!" diye fısıldadı.* s. 218

1.2. Eylem-A+Ø(u-)-mA- Yapısındaki Birleşik Eylemlerde Tespit Edilen İşlevler

Alan yazında art zamanlı inceleme ile bil- yardımcı eyleminin -mA olumsuzluk ekini aldığı biçimde sıfır biçim birime dönüştüğü ve bu durumun asıl eylemin Eski Türkçede aslî bir fiil olan “u-“ (muktedir olmak/gücü yetmek) fiiliyle birleşmesi sonucu ortaya çıktığı şeklinde açıklandığı görülmektedir. Olumlu yapıda eylem-A+bil- şeklinde olan biçim olumsuz yapıda eylem-A+Ø(u-)-mA- şekline dönüşmektedir. İncelenen eserde bil- yardımcı eyleminin bu olumsuz yapıda kullanıldığı tümce sayısı 230'dur. Bu yapıdaki birleşik eylemin en çok kullanıldığı işlev yeterlikle beraber kılmaya/olmaya iç engel (%32) işlevidir. Tespit edilen diğer işlevler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. *Eylem-A+Ø(u-)-mA-* yapısındaki birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

İşlev adı	Yüzde
Yeterlikle beraber kılmaya/olmaya iç engel	32
İç kaynaklı yetersizlik	23
Dış kaynaklı yetersizlik	8
Gücü yetmeme	6
Yetersizlik	5
Yeterlikle beraber kılmaya/olmaya dış engel	4
Olmaya ihtimal vermeme	4
Kılmaya/kılınmaya ihtimal vermeme	4
Kılmaya engel	3
Kılmaya/kılınmaya imkân vermeme	2
Yeterlikle beraber yakıştırmama	2
Sözü söyleyen kaynaklı yetersizlik/yetersizlik yorumu	1
Olmaya imkân vermeme	1
Yeterlikle beraber nezaket gösterme	0,4
İhtimalle birlikte iç engel	0,4
Olmaya engel	0,4
Kılmaya yetersiz hissetme	0,4
Kılmama ihtimali	0,4

Gücü yetmeme

Gücü yetmeme, birinci eyleyenin yani öznenin sözü edilen eylemi gerçekleştirilmeye gücünün yetmediğini anlatan işlevdir.

1(a) *Dışarda ağaçların yapraklarını oynatarak esen bir sonbahar rüzgârı, bu ölüme mahkûm yaprakları henüz koparamıyordu.* s. 182

1(b) *Tam dört gün yerinden kalkamadı. İlk geceler kendini bilmeyecek kadar ateşi yükselmişti, boğazı yanıyor ve yutkunamıyordu.* s. 211

Yetersizlik

İncelenen eserde birinci eyleyenin sözü edilen eylemi gerçekleştirme yetersizliğinin içten/kendisinden ya da herhangi bir dış etkenden kaynaklanıp kaynaklanmadığının metin bağlamından tespit edilemediği tümcelerde genel bir yetersizlik işlevinden söz etmek mümkündür.

1(a) *Yalnız bu kasabanın çocuklarıyla anlaşamadığı zamanlar köyündeki arkadaşlarını müphem birtakım hislerle aradığı olurdu.* s. 31

1(b) *Bir sürü perişan düşünce başının içinde sallanıyor, birbirini çaprazlayıp dolaşiyor, fakat bu, onlardan hiçbirini yakalayamıyordu.* s. 122

İç kaynaklı yetersizlik

Bil- yardımcı eyleminin olumsuz biçimiyle kurulan bu yapıda tümceye kattığı anlam özelliği, yetersizliğin birinci eyleyenin kendisinden kaynaklandığı durumlarda iç kaynaklı yetersizlik olarak adlandırılmıştır.

1(a) *Çünkü zavallı kadıncağız mukabele etmek, hatta ağzını açmak şöyle dursun, gözlerini bile kaldıramaz, sessiz sessiz ağlardı.* S. 21

1(b) *Bir türlü anlayamadığı' bir türlü içlerine karışamadığı ve bunu zaten asla istemediği bu insanlarla arasında çelik bir duvar gibi yükselttiği bu tebessüm, onun müracaat ettiği son çareydi.* s. 75

Dış kaynaklı yetersizlik

Bil- yardımcı eyleminin olumsuz biçimiyle kurulan bu yapıda tümceye kattığı anlam özelliği, yetersizliğin birinci eyleyenin kendisinden değil herhangi bir dış etkenden kaynaklandığı durumlarda dış kaynaklı yetersizlik olarak adlandırılmıştır.

1(a) *Ne edelim Yusuf Ağa, Hilmi Beylerin ne olduğunu sen ben biliriz ama bunlara öğretemeyiz. Parası olanın ırzı da tamam, namusu da!"* s. 124

1(b) *Kaymakam çok ısrar ettiği halde, isminin İsmail olduğunu öğrendiği delikanlıya hangi köyden olduğunu söyletmedi.* s. 145

Sözü söyleyen kaynaklı yetersizlik/Yetersizlik yorumu

Birinci eyleyenin kendisinden ya da dış etkenlerden kaynaklanmayan ve sözü söyleyenin, birinci eyleyenin eylemi gerçekleştirmede yetersiz olduğu fikrini/yorumunu ortaya koyan anlam özelliği sözü söyleyen kaynaklı yetersizlik olarak adlandırılmıştır. Bu işlevde söz konusu olan, birinci eyleyenin eylemle ilgili yetersizliği değil sözü söyleyenin bakış açısıdır.

1(a) *Ama kabahat sende: Kocanı zapt etmesini bilememişsin...* s. 47

1(b) *Bak oğlum, sağ elinde bir parmak noksan. Geçmiş olsun. Fakat bu vaziyette ne kadar çalışsan güzel bir yazı sahibi olamazsın.* s. 179

Yeterlikle beraber kılmaya/olmaya iç engel

Bil- yardımcı eyleminin kılış ya da oluş eylemleri ile kurduğu olumsuz yapıda birinci eyleyenin sözü edilen eylemi gerçekleştirme/eylemin bildirdiği durumda olma yeterliği bulunmasına rağmen içten gelen bir engelden dolayı eylemi gerçekleştirmediğini/eylemin bildirdiği durumda olmadığını ifade eden işlevdir.

1(a) *Yusuf, kadının yanındaki kıza baktı. Birdenbire hiç şüphesiz tüyleri ürperdi. Fakat gözlerini uzun müddet kızdan ayıramadı.* s. 41

1(b) *Bu sözleri Şakir'in her zamanki sarhoşluk palavraları zannedenler yanıldılar. Her yerde ve daima hükmünü yürütmeye alışmış olan bu şımarık delikanlı, herkesin içinde yediği yumruğun acısını bir türlü unutamıyor ve ancak Muazzez'i almakla Yusuf a tam bir mukabelede bulunabileceğini zannediyordu.* s. 62

2(a) *Bastığı yerin ayaklarının altında sıkı durduğunu hissedememek, hemen yola çıkılacakmış kadar eğreti bir hayat yaşamak ne azaplı şeydi?* s. 154

2(b) *Başka bir yol, başka çare lazımdı. On seneden beri içlerinde yaşadığı halde bir türlü alışamadığı bu insanların arasında onun da sağlam bir yeri olmalıydı.* s. 113

Yeterlikle beraber kılmaya/olmaya dış engel

Yeterlikle beraber kılmaya/olmaya dış engel olarak adlandırılan işlevde birinci eyleyenin eylemi gerçekleştirme ya da eylemin bildirdiği durumda olmaya herhangi bir dış etkenin engel olması söz konusudur. Birinci eyleyen eylemi gerçekleştirmeye ya da eylemin bildirdiği durumda olmaya yeterlidir.

1(a) *Yüzü o kadar değişmişti ki, o civarda bulunanlardan hiçbiri ona yaklaşmaya cesaret edemiyordu.* s. 167

1(b) *Nedense evde kalmak ona birdenbire manasız gelmiş, Şahinde'nin yanında oturmak, inanmadığı, fakat itiraz da edemediği sözler dinlemek onu boğacak kadar sıkımişti...* s. 203

Yeterlikle beraber yakıştırmama

Bu işlevde birinci eyleyenin kılma/olma eylemi ile ilgili yeterliği bulunmakla birlikte sözü edilen eylemi eyleyenin kendisine, sözü söyleyenin ise birinci ve/veya ikinci eyleyene yakıştırmadığı anlam özelliği sezilir.

1(a) *Bir sürü "kıvr zıvr" bilgi sahibi olmak için o "bey çocukları" ile düşüp kalkamayacağını söylüyordu.* s. 23

1(b) *Ne yapalım, daha sizin kadar kansız olamamışız.* s. 49

Yeterlikle beraber nezaket gösterme

İncelenen eserde yalnızca bir tümcede ortaya çıkan bu işlevde birinci eyleyenin sözü edilen eylemi gerçekleştirme yeterliği ile birlikte alıcıya nezaket gösterme amacıyla bil- yardımcı eyleminin olumsuz biçimini kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

1(a) *Şahinde gene aynı garip tebessümü muhafaza ederek: "Bugün geleceğini bilmiyorduk da, bir şey hazırlayamadık!" dedi.* s. 187

Olmaya ihtimal vermeme

Bu işlevde sözü söyleyenin bakış açısı ön plandadır. Bil- yardımcı eyleminin oluş eylemleri ile kurduğu olumsuz yapıda sözü söyleyen, birinci eyleyenin eylemin bildirdiği durumda olmasına ihtimal vermemekte, kesin olarak reddetmektedir.

1(a) *Bir evde sözü geçecek, hükmü yürüyecek yegâne adam o evin erkeği olduğuna ve bu erkek de kendisini istediğine göre, Şahinde Hanım'ın sözlerinin bir kıymeti olamazdı.* s. 21

1(b) *Yoksa eline geçen fırsatı kaçırmak istemez, Kübra meselesini de ortaya atarak, Hilmi Beylere tam bir darbe indirirdi. "Kafaları ezilecek yılanlar!" dediği bu baba oğulu mahvetmek için daha münasip bir vesile zuhur edemezdi.* s. 111

Kılmaya/kılınmaya ihtimal vermeme

Bil- yardımcı eyleminin kılış eylemleri ile kurduğu bu olumsuz yapıda sözü söyleyenin, birinci eyleyenin eylemi kılmasına ihtimal vermediği ya da böyle bir ihtimali reddettiği, edilgen çatılı eylemlerde ise gramatikal öznenin kılınmasına ihtimal verilmediği/ihtimalin reddedildiği görülmektedir.

1(a) *Son zamanlarda kendi üzerinde düşüncelerini çoğaltmış ve gitgide bir çıkmaza saplanmıştı: Neydi? Ne olacaktı? Bugün babalığı ona bir şey söylemiyordu, hiçbir zaman da söyleyemezdi.* s. 112

1(b) *"Beni babam gibi sevemezsin ama, geleyim."* s. 17

2(a) *Aldığı davaların hemen hemen hepsini kazanıyor, fakat bunun için bazen pek temiz denemeyecek yollara saptığı oluyordu.* s. 103

2(b) *Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Bey'in oğlu, adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı.* s. 102

Kılmama ihtimali

Kılmama ihtimali olarak adlandırılan işlev incelenen eserde tek bir tümcede görülmüştür.

1(a) tümcesinde birinci eyleyenin eylemi kılma ihtimali ile kılmama ihtimali eşit seviyededir. Çünkü bil- yardımcı eyleminin kılma eylemi ile kurduğu olumsuz yapı ikileme biçimindedir.

1(a) *Neden çözüyorum?" dedi. Karısını alıp hemen gitmeyecek miydi? Bunu hakikaten yapıp yapamayacağını bir an kendi kendine sordu.* s. 213-214

İhtimalle birlikte iç engel

Bu işlev incelenen eserde tek bir örnekte görülmüştür. 1(a) tümcesinde birinci eyleyenin gerçekleştirdiği eylemden zevk bulma ihtimali bulunmakla beraber içten gelen bir engel sebebiyle bu ihtimal gerçekleşmemiştir.

1(a) *Bütün gayretine rağmen, rakıyı içip avaz avaz bağırmakta veya arkadaşlarına bıçak çekmekte bir zevk bulamamış, altmışaltı ve tavla oynamayı bir türlü öğrenememişti.* s.153

Olmaya imkân vermeme

Bu işlevde de sözü söyleyenin bakış açısı ön plandadır. Bil- yardımcı eyleminin oluş eylemleri ile kurduğu olumsuz yapıda sözü söyleyen, eylemin birinci eyleyeninin sözü edilen durumda olmasına imkân vermemektedir.

1(a) *İşte Yusuf'un böylelerden birine, hem de daha elindeki maddi menbaları tükenmeye vakit bulamamış birine çatması, kendisi için iyi olmayabilirdi.* s. 40

1(b) *Gözünü yumduğu zaman bir sürü dağ, fundalıklı bayır, kerpiç, ahşap veya kâgir evli kasaba ve bir sürü de insan görüyor, fakat bunların hiçbiri onun alakasını çekemiyordu.* s. 115

Kılmaya/Kılınmaya imkân vermeme

Bil- yardımcı eyleminin kılış eylemleri ile kurduğu bu olumsuz yapıda da sözü söyleyenin, birinci eyleyenin eylemi kılmasına imkân vermediği, edilgen çatılı eylemlerde ise gramatikal öznenin kılınmasına imkân verilmediği görülmektedir.

1(a) *Sonra başıyla diğerlerinin göremeyeceği bir işaret yaparak bu kadınla kızın kim olduklarını sormak istiyordu.* s. 58

1(b) *Dayanacak kimsesi yoktu. Artık: "Hayatımı nasıl bir düzene koymalıyım?" yahut, "Bu işler benim işim mi, değil mi?" diye düşünemezdi.* s. 169

2(a) *Yusuf ortadaki bakır sahandan kuskus pilavı alıp ağzına atarken, o günkü hayatını gözünün önüne getiriyor ve tozlu bir odada, mürekkep lekeli bir masanın başında mutlak surette boş oturmanın hiçbir suretle müdafaa edilemeyeceğini hissediyordu.* s.159

Kılmaya engel

Birinci eyleyenin sözü edilen eylemi gerçekleştirilmesine engel olan iç ya da dış kaynaklı etkenin belirtildiği tümcelerde bil- yardımcı eyleminin kılış eylemleri ile olumsuz yapıda kurduğu biçimin kattığı anlam özelliği kılmaya engel olarak adlandırılmıştır.

1(a) *Bu delikanlıya bir şeycikler yapamayacaksınız.* s. 49

1(b) *Ben utancımdan olanı biteni anlatamadım.* s. 68

Olmaya engel

Bu işlev, sözü edilen eylemin olmasına engel olan etkenin tam olarak belirtilmediği tek tümcede tespit edilmiştir.

1(a) *Hilmi Bey ile Şakir'in bu Kübra meselesinden biraz fazla telaşa düştükleri, hatta hiç tetiğini bozmayan Hacı Etem'in bile bugünlerde suratı asık olduğu söyleniyordu. Yusuf'un Kübra'ların evinde yaralandığı da gizli kalamamıştı. Buna da bin türlü mana verenler vardı.* s. 58

Kılmaya yetersiz hissetme

İncelenen eserde bir tek tümcede karşılaşılan bu işlevde, birinci eyleyenin belirtilen eylemi kılma konusunda kendisini yetersiz hissettiği anlamı sezilmektedir. Aslında 1(a) tümcesinin derin yapısına bakıldığında evde kimsenin olmadığı iletisi açıktır, ancak birinci eyleyen eylemin gerçekleşmemesinden kendisini sorumlu tutmaktadır.

1(a) *Ben ilk evvela seni rahatsızlandı sandım ama, eve gelince hiç kimseyi bulamadım.* s. 141

1.3. Eylem-mA-A+bil- yapısının işlevleri

Olmama ihtimali

Bil- yardımcı eyleminin asıl eylemin olumsuz biçimiyle kurduğu yapı yalnızca bir tümcede görülmüştür. 1(a) tümcesinde birinci eyleyenin yani öznenin sözü edilen eylemin bildirdiği durumda olmama ihtimali söz konusudur.

1(a) *İşte Yusuf'un böylelerden birine, hem de daha elindeki maddi membarları tükenmeye vakit bulamamış birine çatması, kendisi için iyi olmayabilirdi.* s. 40

1.4. Eylem-A+Bil- /Eylem-A+Ø-mA- yapılarının kuvvetlendirme işlevi

İncelenen eserde bil- yardımcı eyleminin eyleyenleri ile birlikte asıl eylem ile kurduğu eylem-A+bil- şeklindeki olumlu yapının ve eylem-A+Ø(u-)-mA- şeklindeki olumsuz yapının anlamı kuvvetlendirme işlevi ile kullanıldığı görülmektedir. Sözü söyleyen/metni üretenin genellikle olumlu anlamı olumsuz yapı ile olumsuz anlamı ise olumlu yapı ile kuvvetlendirmesi sözün etkisini artırır niteliktedir. Tespit edilen kuvvetlendirme işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

Kılmaya gücü yetmeyi/yeterliği olumsuz yapıyla kuvvetlendirme

Bu işlevde, kullanılan olumsuz yapılara olumlu anlam özelliği katılarak söylem değeri yüklenmiştir. Aslında yapı olumlu kılma yapısıdır ve görelî gücü yetme/yeterlik bildirmektedir.

1(a) *Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamayacakları kız yoktu.* s. 39

1(b) *Yusuf sesini çıkarmadı. Artık hiçbir şey ona yapılamayacak gibi görünmüyordu.* s. 155

Olmayı/kılmayı olumsuz yapıyla kuvvetlendirme

Bu işlevde olumlu anlam özelliği olumsuz yapı kullanılarak aktarılmış, olumsuz yapıya söylem değeri katılarak olumluluk kuvvetlendirilmiştir.

1(a) *Avukat Hulusi Bey'in pek sıkı fıki ahababı olmadığına göre, onun bu tesadüfi gibi görünen ziyareti pek de manasız sayılamazdı.* s. 51

1(b) *Bu Hasip Efendi sabahtan beri dört tarafa koşmaktan harap olmuştu. Bir kenarda bir dakika dinlenmek imkânı bulursa derhal gözlüğü alnına kaldırıp ağlamaya başlıyor ve yaşlar*

ak sakallarından süzülerek mintanına damlıyordu. Fakat o olmasa Kaymakam'ın cenazesi kaldırılamayacaktı. s. 167

Yetersizliği olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme

1(a) *Hangi sanatı öğrenmişti? Hayatta ne iş tutabilirdi? Senelerce evvel, mektebi bıraktığı sıralarda bir aralık zihninden çıraklığa girmek, kunduracı, terzi, helvacı olmak gibi şeyler geçmişti. s. 113*

1(b) *Hayattan ne isteyebilirdi? Doğmuş, büyümüş, okumuş, devlet hizmetine girip memleketi dolaşmış, ihtiyarlamış, evlenip kavga ve dırıltı içinde bir hayat geçirmiş ve nihayet bu hale gelmişti... s. 115*

Kılmaya ihtimal vermemeyi olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme

1(a) *Herkes başka türlü mü yaşıyordu sanki? Başka türlü nasıl yaşanabilirdi? Zevkse, ömründe o da eksik değildi. s. 115*

1(b) *Hayatlarında değişmesi icap eden bir şey olduğu muhakkaktı. Hasta babanın ekmeği daha ne kadar yenebilirdi? s.153*

1(c) *Şahinde gibi bir kadına: "Kazık kadar herif evde oturup ekmeğime ortak oluyor!" dedirtmek uzun müddet çekilebilir miydi? s. 154*

Kılmaya imkân vermemeyi olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme

1(a) *Sonra Yusuf ile Muazzez bağdan araba ile dönmüşlerdi. Eve gelmeyip nereye gidebilirlerdi? s. 138*

Derin yapıdaki anlamı olumsuz yapıyla kuvvetlendirme

1(a) *Ben ilk evvela seni rahatsızlandı sandım ama eve gelince hiç kimseyi bulamadım. s. 141*

1(b) *Gözlerini açıp etrafına bakındı: Karşısında perişan bir tavırla titreyen karısından başka bir şey göremedi. s. 142*

1(c) *Taşlıktaki yeşil sandığı açtı, buradan biraz ekmek ve tulum peyniri alacaktı, fakat kurumuş bir kabuktan başka bir şey bulamadı. s. 185*

Kılınmaya ihtimal vermemeyi olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme

1(a) *O da, o gözliüklü Hasip Efendi, o somurtkan Nuri Efendi nasıl olur da örnek insan diye ele alınabilirdi? s. 159*

Olma/Olmama ihtimalini olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme

1(a) *Fakat bu ne zamana kadar devam edebilirdi? s. 205*

1(b) *Günlerce, aylarca düşünüyor, aklına işe yarar bir fikir gelmiyordu. Bu hal kaç sene sürebilirdi?* s. 113

Olma ihtimalini olumsuz soru tümcesiyle kuvvetlendirme

1(a) *Muazzez'e bugün hâkim olan dalgınlık ve dünyaya yabancılık onun yavaş yavaş Yusuf'tan da uzaklaşmasının bir başlangıcı olamaz mıydı?* s. 205-206

Kesinliği kuvvetlendirme

1(a) *Daha her şey kaybolmamıştı, fakat Muazzez kendisini dayanılmaz bir cazibenin çektiğini, kendi iradesinin onu bu yoldan döndürmeye kâfi gelmeyeceğini anlıyordu, ara sıra beliren bir hissin sevgiyle, kendini daha kuvvetli bir insana sürükletmek, buradan uzaklaşmak istiyordu. Bu insan Yusuf'tan başka kim olabilirdi?* s. 196

2. “ver-“ yardımcı eyleminin asıl eylem ile kurduğu birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

2.1. Eylem-I+ver- yapısındaki olumlu biçimde tespit edilen işlevler

İncelenen eserde, alan yazında tezlik fiili olduğu ifade edilen ver- yardımcı eyleminin asıl eylem ile kurduğu eylem-I+ver- şeklindeki olumlu yapının kullanıldığı tümse sayısı 36'dır. Bu yapı en çok ansızın olma (%28) işlevi ile kullanılmıştır. Tespit edilen diğer işlevler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. “ver-“ yardımcı eyleminin asıl eylem ile kurduğu birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

İşlev adı	Yüzde
Ansızın olma	28
Beklenmezlik	22
Tezlik	11
Kılmada kolaylık	11
Ansızın kılma	8
Basite alma	6
Beklenti	6
Fark etme	3
Kılma isteği	3
Önemsememe	3

Beklenmezlik

1(a) *Salâhattin Bey'in bu esnada en az işine yarayan şeyler, mantık ve akıl gibi bazen pek gülünç ve aciz oluveren büyük isimli vasıtalar.* s. 19

1(b) *Hâlbuki Şakir, olmuş bitmiş saydığı emellerini suya düşüren, her şeyi bırakıp peşinde koştuğu kızı, birkaç yüz sarı lira sayınca, elinden alıveren rakibini görür görmez, köpürmüştü.* s. 95-96

Tezlik

1(a) *"Annem, teyzemin işi yoksa bize varıversin diyor!" dedi* s. 163

1(b) *Anamın böğrüne yine sancı geldi, bir bakıvereceksin!" Şahinde başına bir yeldirme aldı, "Şimdi gelirim!" diyerek karşıya geçti.* s. 163

Fark etme

1(a) *Yaşı on üçe basan ve birdenbire güzelleşiveren Muazzez adeta olgun ve yetişkin bir hanım kız oluvermişti.* s. 35

Ansızın kılma

Ver- yardımcı eyleminin kılış eylemleri ile kurduğu olumlu yapıda tespit edilen işlevdir. Söz konusu eylemin birinci eyleyen tarafından bir an içinde/aniden kılındığını gösteren anlam özelliğidir.

1(a) *Şahinde söyleyecek söz bulamayarak başını çevirdi, anahtarı alıp kapıyı açtı ve içeri girince taşlığın bir kenarına çöküverdi.* s. 139

1(b) *Yusuf bir oraya, bir de önündeki toprak yığına baktı. Dişlerini ve yumruklarını sıktı, dudaklarını ısırıldı; buna rağmen gözlerinden yanaklarına doğru iri damlalar yuvarlanmaya başladı. Bu yaşlar bütün manzarayı örtüvermişlerdi.* s. 221

Ansızın olma

Bu işlev ver- yardımcı eyleminin oluş eylemleri ile kurduğu olumlu yapıda tespit edilmiştir. Birinci eyleyenin bir an içinde/aniden eylemin bildirdiği durumda olduğunu/duruma geçtiğini gösteren işlevdir. Sözü söyleyen/metni üreten bu işlevi bazı tümcelerde *birdenbire* biçim birimi ile kuvvetlendirmiştir.

1(a) *Ah kızcağızım, biz alışkınız böyle şeylere; az mihnet mi çektik? Kızımızın korkudan bir şeycikleri kalmayıverdi. Yusuf Ağasını pek severdi."* s. 59

1(b) *Ali kurşunları yiyince başını geri atmış ve oturduğu kütükten aşağı, toprağın üstüne süzülüvermişti.* s. 97

Önemsememe

1(a) *Bu çok ateşli tarziye şeklinden ziyadesiyle mütehassis ve müteheyyiç olan Şahinde, gözyaşlarına büsbütün cereyan verir; bütün bunlardan bir şey anlamayan ve şimdi yatağın kenarına bırakılıvermiş olan küçük Muazzez de şikâyet ve sitem dolu ağlamasına devam ederdi.* s. 21

Kılma isteği

İncelenen eserde tek tümcede tespit edilen bu işlevde birinci eyleyenin eylemi gerçekleştirme isteği sezilmektedir. 1(a) tümcesinde yer alan “salıver-” eyleminin sözlük anlamı Büyük Türkçe Sözlük'te “bırakmak, koyuvermek, serbest bırakmak” (TDK, 2011: 2019) olarak belirtilmiştir. Ancak tümcede sözlükte belirtilen anlamlar var olmakla beraber birinci eyleyenin eylemi isteyerek kıldığı anlamının ön planda olduğu görülmüştür.

1(a) *Dinarlı Kara Mehmet'i iki takipte yakalamış, yine salıvermişti.* s. 45

Basite alma

1(a) *Şimdi çıktı, eve gitti!' dediler. Rukiye Molla'ya un eleyivermiş de geç kalmış.* s. 46

1(b) *"Biliyorum, canın sıkılacak, fakat insan yavaş yavaş alışır. Gördün ya, kimsenin bir iş yaptığı yok. Mesele o odanın içinde beş on saat oturuvermekte..."* s. 157

Kılmada kolaylık

1(a) *Kadın yine ağlamaya başladı. Yusuf eskiden beri, böyle ikide birde ağlayıveren insanlara kızardı.* s. 67

1(b) *Her şeyi kolayca tefsir ediveren komşular bu sefer düşünmeye dalmışlardı ve herhangi bir tahminde bulunamayarak sadece Şahinde'ye sualler soruyorlar ve zaten perişan bir halde olan kadını büsbütün şaşkına çeviriyorlardı.* s. 139

Beklenti

1(a) *Pekâlâ ama kızım, bunun sebebini de söyleyiverin. Ne diye Hilmi Beylerin evini bıraktınız? Eğer kavga filan edip ayrıldınızsa niçin Yusuf'un maiyetine girinceye kadar onların zeytinliğinde çalışıyordunuz?* s. 66

1(b) *"Sen başka bir şey söyleyecektin; haydi onu da diyiver!" demek olmazdı.* s. 178

2.2. Fiil-I+ver-mA- yapısındaki olumsuz biçimde tespit edilen işlevler

İncelenen eserde ver- yardımcı eyleminin asıl eylem ile kurduğu fiil-I+ver-mA-yapısındaki olumsuz biçime örnek olacak iki tümce bulunmaktadır. Belirtilen yapıdaki olumsuz biçim tümceye “beklenti” anlam özelliğini katmıştır. Ver- yardımcı eyleminin fiil-mA-I+ver-yapısındaki olumsuz biçiminin kullanıldığı tümceye rastlanmamıştır.

Beklenti

1(a) *Seyit'imin derdi büyüktü ama neydi? Bana neden diyivermiyordu?* s. 46

1(b) *Sordum, sordum bir şey diyivermediler.* s. 47

2.3. “hemen” ve “birdenbire” zarfları ile kurulan tezlik fiillerinde tespit edilen işlevler

Börekçi (2009: 117), Türkçede fiil-I+ver- yapısının dışında zarflar yardımıyla da oluşturulan tezlik fiillerinden bahsetmekte, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde “hemen, çabucak, çabuk, demin, demincek, birdenbire, şimdi” gibi tezlik zarflarıyla yapılan tezlik eylemlerinin daha çok kullanıldığını ifade etmektedir. İncelenen eserde de sözü söyleyenin/metni üretenin tezlik zarfları ile oluşturduğu tezlik eylemleri örnekleri görülmüştür. Tezlik zarfları ile kurulan yapılarda beklenmezlik, tezlik, ansızın kılma ve ansızın olma işlevleri tespit edilmiştir.

Beklenmezlik

1(a) *Bazen gözü pencereden Kuyucak tarafına ilişiyor, hemen kendisine bir durgunluk geliyor, çocuğu kucagından yere bırakarak düşünmeye başlıyordu.* s. 22

Tezlik

1(a) *Yusuf hemen onu bileğinden yakaladı: "Bırak, istemez, yürü benimle!" dedi.* s. 129
 2(a) *Midesine inen bu "acı" suyun birdenbire yorgunluğunu aldığını, tatlı bir zindelik verdiğini fark etti.* s. 147

Ansızın kılma

1(a) *İhsan onu biraz doğrultmaya uğraştı. Fakat o birdenbire silkinerek "Haayt!" diye bir nara attı.* s.37

Ansızın olma

1(a) *Kendilerine lüzum olmadığı zaman yok oluyorlar ve arandıkları zaman, sanki havanın içinden, birdenbire beliriyorlardı.* s. 91

3. “dur-, gel-, git-, kal-, koy-” yardımcı eylemlerinin asıl eylem ile kurdukları birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

Genellikle kendi anlamı itibarıyla kılmada süre ifade eden eylemlerle kurulan ve ilgili alan yazında süreklilik/sürerlik/sürek/süremli eylemleri olarak adlandırılan dur-, gel-, git-, kal- ve koy- yardımcı eylemleri incelenen eserde eylem-A+dur-, eylem-Ar/İr+dur-, eylem-İp+dur-, eylem-İp+gel-, eylem-A+kal-, eylem-İp+kal-, eylem-I+koy- yapılarının kullanıldığı tümce sayısı 15’tir. Bu yardımcı eylemler eyleyenleri ile beraber asıl eyleme kattığı anlam özellikleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. “dur-, gel-, git-, kal-, koy-” yardımcı eylemlerinin asıl eylem ile kurdukları birleşik eylemlerde tespit edilen işlevler

İşlev adı	Yüzde
Devamlılığı kuvvetlendirme/odaklaştırma	47
Kılmayı ya da olmayı odaklaştırma	20
Kılmaya engel olma	13
Kısa süreli devamlılık	13
Devamlılık	7

Devamlılık

1(a) *Bahçede karanlık yapraklı ağaçlar, bunların arasından süzülüp gelen ay ışığını görünce biraz susar gibi olan çocuk, kemiklerine geçen soğukla tekrar feryada başlar, komşuları uyandırır.* s. 20

Kısa süreli devamlılık

1(a) *Yusuf, etrafta ses çıkarmadan bakakalan çocukların yanından ağır ağır çekildi, eve döndü.* s. 27

1(b) *Muazzez yavaşça yatağın kenarından kalktı, ağır ağır, başı önde dışarı çıktı ve Yusuf hiçbir şey anlamadan arkasından bakakaldı.* S.61

Devamlılığı kuvvetlendirme/odaklaştırma

Kılma ya da olma bildiren eylemin devamlılığını odaklaştıran işlevdir.

1(a) *Yavrucuğum da babası gelmeden uyumuyor. Akşamdan beri, baba!., baba!., diye çırpınır durur...* s.21

1(b) *Kaymakam Salâhattin Bey, evvelce de söylediğimiz gibi, gündüzleri biraz ağırca olan işiyle, geceleri de içkisiyle meşguldü ve yaşayıp gidiyordu.* s. 50

1(c) *"Hep böyle gidip duracak mısın, Yusuf?"* s. 209

Kılmayı ya da olmayı odaklaştırma

Süreklilik yardımcı eylemlerinin, odaklaştırma işlevi ile kullanıldığı yapılarda kılma bildiren eylemlerde sürekliliği/devamlılığı, olma bildiren eylemlerde ise olup bitmeyi odaklaştırdığı görülmektedir. Örneğin 1(a) tümcesinde “mum gibi sön-” eylemi olma bildiren bir eylemdir. “mum gibi sönüp git-” yapısında ise git- yardımcı eylemi olup bitmeyi odaklaştırmaktadır.

1(a) *Sen daha ne duruyorsun, a karı, dedim, evladın mum gibi sönüp gidiyor da sen daha ne duruyorsun?* s. 47

1(b) *Hilmi Bey de hiç ses çıkarmadan, dudaklarının kenarında donup kalan kibar bir gülüşle kaybediyor ve Salâhattin Bey'in önü boşalıp zavallı adam bitkin, sarı bir halde iskemlenin arkalığine yaslanınca: "Ben vereyim Beyefendi!" diyerek önüne bir avuç para koyuyordu. s. 54*

1(c) *Gocuğunun siyah tüylerinde minimini noktalar yapışıp kalıyordu. s. 217*

Kılmaya engel olma

Kılmaya engel olma işlevi süreklilik bildiren yardımcı eylemlerden koy- eyleminin al- esas eylemi ile kurduğu biçimde görülmüştür. "alıkoy-" eyleminin Büyük Türkçe Sözlük' teki anlamları şu şekilde sıralanmıştır:

"1. -i Bir süre için bir yerde tutmak

"Bu yağlı kuyruğa herkes bir defa sarılmak, onu kendine çekmek, alıkoymak sevdasında idi." -

E. E. Talu

2. -den Birini, yapmakta olduğu veya yapmak istediği işten geri tutmak

"Selim Bey, babamı yemeğinden alıkoyarak mütemadiyen Girit'ten bahsediyordu." - R. N.

Güntekin

3. Ayırıp saklamak

"Bu kitabı sizin için alıkoydum."

4. -den Yoksun bırakmak

"İlk iki karım beni dalmış olduğum macera âleminden bir adım alıkoymamıştılar." - H. R.

Gürpınar

5. -i, -den Mâni olmak, engel olmak

"Zalimi zulmetmekten alıkoyarsan kardeşlik hakkını yerine getirmiş olursun." - N. F.

Kısakürek" (TDK, 2011: 93)

Korkmaz (2007) ise varlığını ancak alakoy-, alıkoy- gibi süreklilik işlevi körelmiş olan koy- tasvir eyleminin yazı dilimizde neredeyse kaybolmuş gibi olduğunu ifade etmektedir. İncelenen eserde koy- tasvir eylemi *alıkoy-* birleşik yapısında görülmüştür. Bu eylemin kullanıldığı tümcelerde esas eylemin kılınmasına "mani olmak, engel olmak" anlamlarını katmıştır.

1(a) *Babasının ölümünden birkaç gün sonra tekrar gidip gelmeye başladığı tozlu odanın kendisi için son ve daimi bir sığınak olduğuna inanmaktan onu alıkoyan, işte bu müphem ümitti. s. 169*

1(b) *Yusuf henüz çocuk addettiği karısından bu sözleri duyunca azıcık hayret etti. Fakat bu, onu karısına hak vermekten alıkoymadı. s. 181*

Sonuç

İlgili alan yazında yeterlik/yeterlilik fiili olarak adlandırılan bil-, tezlik fiili olarak adlandırılan ver-, sürerlik/süreklilik/süremli/sürek fiili olarak adlandırılan dur-, kal-, koy-, gel-, git-, gör- ve yaklaşma fiili olarak adlandırılan yaz- eylemleri eyleyen, tümleyen ve tamlayanlarıyla beraber eyleme çeşitli anlam özellikleri katma işleviyle kullanılan anlamlı ve görevli dil birimleridir. Bu yardımcı eylemlerin kattığı anlam özellikleri asıl eylemin oluş ya da kılış eylemi olmasına, eyleyenleri ile kurduğu ilişkiye yani çatısına ve sözü söyleyenin/metni üretenin bakış açısına göre farklılıklar göstermektedir.

Bu çalışmada Sabahattin Ali'nin işlevsel dil bilgisi yaklaşımı ile incelenen Kuyucaklı Yusuf adlı romanında betimleme/tasvir eylemlerinin eyleyenleri ile beraber eyleme kattığı çeşitli anlam özellikleri tespit edilmiştir.

1. Alan yazında bil- eyleminin olumlu biçimiyle genellikle yeterlik, gücü yetme, başarma, üstesinden gelme, ihtimal/olasılık, rica, izin, tavsiye; olumsuz biçimiyle ise yetmezlik, yetersizlik, yasak, kılmama ihtimali, inanmama, inanamama, hayret gibi işlevlerinden bahsedilmiştir. Fakat incelenen eserde bil- eyleminin sadece asıl eylemle değil, eyleyenleriyle beraber asıl eylemle olumlu biçimde kurduğu yapıda *gücü yetme, gücü yetme ile birlikte ihtimal, yeterlik, olma yeterliği, yeterlikle beraber yakıştırma, kılma/kılınma ihtimali, olma ihtimali, önemsememe, kılma/kılınma imkanı*; olumsuz biçimde kurduğu yapıda ise *gücü yetmeme, yetersizlik, iç kaynaklı yetersizlik, dış kaynaklı yetersizlik, sözü söyleyen kaynaklı yetersizlik/yetersizlik yorumu, yeterlikle beraber kılmaya/olmaya iç engel, yeterlikle beraber olmaya/kılmaya dış engel, yeterlikle beraber yakıştırmama, yeterlikle beraber nezaket gösterme, olmaya ihtimal vermeme, kılmaya/kılınmaya ihtimal vermeme, kılmama ihtimali, ihtimalle birlikte iç engel, olmaya imkan vermeme, kılmaya/kılınmaya imkan vermeme, kılmaya engel, olmaya engel, kılmaya yetersiz hissetme ve olmama ihtimali* anlam özelliklerini kattığı tespit edilmiştir.

2. Alan yazında bil- eyleminin hem olumlu biçimde kurduğu yapılarda kuvvetlendirme işlevinden bahsedilmediği görülmüştür. Oysaki incelenen eserde bil- yardımcı eyleminin, eyleyenleri ile birlikte asıl eylem ile kurduğu eylem-A+bil- şeklindeki olumlu yapının ve eylem-A+Ø(u-)-mA- şeklindeki olumsuz yapının anlamı kuvvetlendirme işlevi ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözü söyleyen/metni üreten genellikle olumlu anlamı olumsuz yapıyla, olumsuz anlamı ise olumlu yapıyla kuvvetlendirerek sözün etkisini artırmıştır. *Kılmaya gücü yetmeyi/yeterliği olumsuz yapıyla kuvvetlendirme, olmayı/kılmayı olumsuz yapıyla kuvvetlendirme, yetersizliği olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme, kılmaya ihtimal vermemeyi olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme, kılmaya imkân vermemeyi olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme, derin yapıdaki anlamı olumsuz yapıyla kuvvetlendirme, kılınmaya ihtimal vermemeyi olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme, olma ihtimalini olumlu soru tümcesiyle kuvvetlendirme, olma ihtimalini olumsuz*

soru tümcesiyle kuvvetlendirme ve kesinliği kuvvetlendirme bil- eyleminin tespit edilen kuvvetlendirme işlevleridir.

3.Alan yazında ver- yardımcı eyleminin tezlik, çabukluk, kolaylık, önemsememe, beklenmezlik, istek, rica, keyfilik gibi işlevlerinden bahsedilmektedir. İncelenen eserde ver- yardımcı eyleminin, eyleyenleri ile birlikte asıl eylem ile kurduğu eylem-I+ver- şeklindeki olumlu yapıda *beklenmezlik, tezlik, fark etme, ansızın kılma, ansızın olma, önemsememe, kılma isteği, basite alma, kılmada kolaylık ve beklenti*; eylem-mA-I+ver- şeklindeki olumsuz yapıda ise *beklenti* anlam özelliğini kattığı tespit edilmiştir. Sözü söyleyenin/metni üretenin ver- yardımcı eyleminden başka “hemen” ve “birdenbire” tezlik zarfları ile oluşturduğu tezlik eylemleri örnekleri görülmüştür. Tezlik zarflarıyla kurulan yapılarda *beklenmezlik, tezlik, ansızın kılma ve ansızın olma* işlevleri tespit edilmiştir.

4.Alan yazında eylemin sürekliliğini anlatan eylemler olarak anlatılan dur-, gel-, git-, kal-, koy- yardımcı eylemlerinin incelenen eserde devamlılık, kısa süreli devamlılık, kılmada ya da olmada devamlılığı kuvvetlendirme/odaklaştırma, kılmayı ya da olmayı odaklaştırma ve kılmaya engel olma gibi anlam özellikleri kattığı görülmüştür.

5.Yaklaşma eylemi olarak adlandırılan yaz- yardımcı eylemi ile kurulan birleşik eylem örneğine incelenen eserde rastlanmamıştır.

Kaynaklar

- Akar, A. (2009). “Bodrum Ağzlarında Şimdiki Zamanda Süreklilik Bildiren Bir Tasvir Fiili: {-I gel-}”. *Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı 25-30 Mart 2008*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ali, S. (2004). *Kuyucaklı yusuf*. (16. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydeniz, S. (1995). *Türkiye türkçesinde tasvirî fiiller ve fonksiyonları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. (8. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K.(2009). *Türkçe dil bilgisi*. (3. Basım). Erzurum: Sakım Söğüt Yayınevi.
- Boz, E. (2012). *Türkiye türkçesi biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi (tasnif denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Börekçi, M. (2009). *Türkiye türkçesinde yapı ve işlev bakımından sözcükler*. Erzurum.
- Börekçi, M. (2015). “Söz Dizimi Kuramları Bağlamında Türkçe Söz Dizimi”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/16, 355-370.

- Clairis, C. (2003). *İşlevsel dilbilim*. A. Eziler Kıran, E. Korkut ve S. Ağıldere (Yayıma hazırlayanlar.). *Günümüz dilbilim çalışmaları* (1. Baskı) içinde (s. 19-25). İstanbul: Multilingual.
- Cumakunova, G. (2007). "Türk Dillerinin Yapısal ve Semantik Farklılıklarının Örneği Olarak Birleşik Fiiller: Kırgız ve Türkiye Türkçesi Örneğinde". *İCANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 10-15 Eylül*, Ankara.
- Demir, T. (2006). *Türkçe dilbilgisi*. (2. Baskı). Ankara: Kurmay Yayın Dağıtım.
- Deny, J. (1921). *Türk dil bilgisi* (Jean Deny'nin 1921 baskı Türk Dili Grameri Osmanlı Lehçesi adlı eserini temel alarak günümüz Türkçesine uyarlayan A. Benzer).(2012). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ediskun, H. (2010). *Türk dilbilgisi*. (12. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş türk dili*. (5. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1998). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basın Yayın Dağıtım.
- Gabain, A. V. (1988). "Türkçede Fiil Birleşmeleri". *TDAYB 1953*. 16-28. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. E. T. 20.03.2016.
- Gedizli, M. (2013). "Türkçede Yardımcı Fiillerin Morfo-Semantiği ve İşlevi". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, 897-914.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. (1. Baskı). Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi*. (9. Baskı). Ankara: Engin Yayınevi.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. (1. Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kara, F. (2011). "Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, 1381-1397.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin söz dizimi*. (2. Basım). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2015). *Türkçede söz dizimi*. (22. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kirişcioğlu, F. (1994). *Saha türkçesindeki tasvirî fiiller üzerine I*. <http://turkoloji.cu.edu.tr/> (Son Erişim Tarihi: 10.02.2016.)
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye türkçesi grameri şekil bilgisi*. (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Merhan, A. (2012). "Kudadgu Bilig'de Betimleyici Eylemler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 196-208.
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative research a guide to design and implementation*.(Üçüncü Basımdan Çeviri). Çev. Editörü: Selahattin Turan. Ankara: Nobel.

- Özmen, M. (2013). *Türkçenin sözdizimi*. (1. Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Rifat, M. (1990). *Dilbilim ve göstergebilimin çağdaş kuramları*. (1. Basım). Düzlem Yayınları.
- Schaaik, V. G. (2001). *The bosphorus papers studies in turkish grammar 1996-1999*. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Şahin, H. (2002). "Türkiye Türkçesinde -İp Ulaçlı Fiillerin Durumuna Bir Bakış". *U. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, 99-105.
- Tan, A. (2005). *Kırgız türkçesinde tasvir fiilleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- TDK. (2011). *Büyük türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vural, H. ve Böler, T. (2012). *Ses ve şekil bilgisi*. (2. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Güncelleştirilmiş geliştirilmiş 9. Baskı). Ankara: SeçkinYayıncılık.